

«Сейфуллин оқулары – 16: Жаңа формациядағы жастар ғылыми – Қазақстанның болашағы» атты халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары = Материалы Международной научно-теоретической конференции «Сейфуллинские чтения – 16: Молодежная наука новой формации – будущее Казахстана». - 2020. - Т.І, Ч.3 - С.61-65

ЛАНДШАФТТЫҚ ДИЗАЙННЫҢ ҚЫЗМЕТТІК ШАРТТЫЛЫҒЫ

Жаксибаева Ж.Б.

Қалалардың тұрақты даму концепциясына өтуі қоғамдағы экологиялық талаптарға жауап беретіндей қалалық ортаны жаңаша енгізумен қалыптастыратын тәжірибені қолға алуымен байланысты. Бұл талаптарға көз жұма қарайтын болса, жинақталған мәселелерді ушықтырады, бұл әрине қаланың дамуына да жақсы қызмет жасауына да қиындық туғазары сөзсіз.

Ландшафттық дизайнның қалалық ортаның болашақта тозып кетпеуі үшін ықпалы бар, яғни мынандай кемшіліктердің алдын алады, біріншіден, функционалдық бұзылуы және эстетикалық айқындық сияқты кемшіліктердің алдын алу, ол үшін табиғи ингредиенттерді ұтымды пайдалану мүмкіндігін қолдану.

60-шы жылдары дамыған елдерде сәулеттің мәні мен қызметіне деген пікірлерге түбегейлі өзгерістер болғанда, қалаларды жобалау процесі орталық бағытқа көшті, «нысан» деген түсінікті «орта» деген түсінікпен алмастырды. Осыған орай бұл алмасу бұрындары жеке ғимараттарды функционалдық, эстетикалық, экологиялық талаптарға қарай қызмет жасауына бағытталса, енді оның қоршаған ортасына да сипатталды.

Қалалық кеңістікті тиімді падалану, жаңаша өң беру, адамдардың қажеттілігіне және динамикалық өзгерістерге тән өзгереді.

Ортаның жеке компоненттерінің қоғамнан тыс және дараландырылуы болған жағдайда қаланың функционалдық трактовокасынан бас тарту қалалық кеңістіктің сол жерде тұрып жатқандарға түбегейлі қайта бағалауымен көшуінің ықпалы болып табылады. "Орта" деген түсінікте ақырындап орталық әрекеттер синтезделген, орталық тәртіп пен орталықтық түсінік, адамдардың қоршаған ортада өзара тіл табысуын ашатын специфика, осылайша оны жаңашаландыруға деген мотивацияға көңілдерінің болуы. [1].

Өкінішке орай, отандық қалақұрылыс тәжірибесінде соңғы он жылдығының көрсеткішінде орталық іске кірісу теориялық ережесі жүзеге асырылмаған, ал қалалық орта адамның қызығушылығын есепке алып қарағанда заманауи тұрғындық аудандарда және жаңа қоғамдық орталықтарда айтарлықтай өзгерістер болмаған. Қалалық ортаның осындай сапаларына сараптама жасағанда, яғни қандай да бір қызметті жүзеге асырылуына қарағанда, мысалы: жаяу жүргіншілердің көліктік жолдармен аралық шекараларының дұрыс еместігі, жаяу жүргіншілердің өтулеріндегі ауысу тораптарының жайсыздығы, әңгімелесуге лайықты орынның қарастырылмағандығы, қызмет жасалуға ыңғайсыздығы, балалар мен жасөспірімдерге арналған ойын алаңын қалыптастырып, құрылғылар

орнатуға орынның қаралмағандығы сияқтылар адамның осындай ортамен өзара әрекетін қиындатады. Көптеген қызметтік салалардың қалай болса солай топтастырылуындағы қателіктер ортаның экологиялық тұрақтылығын бұзады. Осындайлардың салдарынан жер қыртысының өзгеруі, жүргіншілердің ретсіз жүрусоқпақтарының салдарынан өсімдіктердің дұрыс өсуіне кедергі келтірілуі, содан кейін ағаштардың бұзылуына жол беріледі, одан қала бере автокөліктердің газдандырылуынан ауаның бұзылуы, тіпті ағаштардың дұрыс отырылмағандығынан паркингке жақындарының тамырларының әсерінен топырақтың тығыздануынан да қауіптің болуы ықтимал. Жаңбыр суларының жинақталып, ағуына да дұрыс ұйымдастырушылық жұмыстары жүргізілмесе, жаяу жүргіншінің жиналған жаңбыр суларынан жүріп өтулеріне де қиындық туындайтыны сөзсіз, бір жағынан жаңбыр суларының дұрыс жинақталмағаны аумақтың ішіндегі жасыл желектендіру бағытында биомассаны дамытуға мүмкіндікті жояды. Ландштафты дизайн құралдарын осындай жағдайда қолдана білсе, аса маңызды мәнге ие болады, бұл ашық топырақтағы мәселенің ғана шешімін таппай, яғни жаңбыр суларының алаңдағы өсімдіктерге қажетті ылғал беріп, жайқалтуынан басқа, адамдардың өмір сүрулеріне де оңтайлы жағдай туғызатыны белгілі.

Осылайша ортаның тұрақтылығы қалалық ашық кеңістіктердің барлық компоненттерін тиімді пайдаланудағы деңгеймен анықталады (табиғат элементтерін қосқанда), яғни қажетті қызметтерді жүзеге асыру үшін және қалалық ортаны құрушы табиғи құралдарын қалпында ұстау. Қоғамдық тұтынушылардың сұранысының артуының негізінде ортаның жеке фрагменттеріне өзгерістер енгізу туындаған жағдайларға дайын болу үшін, қалалық кеңістікте моралды және физикалық жағынан істен шығуы мүмкін элементтердің ақырындап трансформатталуын қамтамасыз етуді ойластырған жөн. Ортаны табиғи компоненттермен көркемдеуде ландшафты дизайнның ортаны өзгеше реңге енгізіп, өзгертуге боларлық ұсыныс беретіндігі құптарлық. Сонымен қатар, сызбалар, мөлшерлер, табиғи элементтердің орналастырылуы ортаның тұрақтылығын сақтау мақсатында адамдардың бақылаудан тыс ықпалынан және бұзуынан сақталатындай жағдайда қарастырылғаны дұрыс болады.

Қалалық ашық кеңістіктерді ұйымдастырудың негізіне адамдардың экологиялық ортада өмір сүруіне ландшафтық дизайнды пайдалану маңызды. Қажетті жайлы өмір сүру ортасын қамтамасыз етуде нақты тұтынушылықты есепке алу, қалалық кеңістікте ортодоксальдық моделдерден бас тартып, сандық параметрдегі "жасыл желектендіру" кереметтей "қағаздық" кеңістіктер орнына адамның өмір сүру ортасына жақсы ықпал беретін, әлеуметтік психологиялық әсері бар, адам ағзасына оң пайдалы нұсқаулары бар қажеттілігі басым құралдармен алмастыруды қарастырған дұрыс.

Қалалық ортадағы қызмет көрсету, коммуникация, қоғамдық –мәдени қызметтер адамдардың қылығына орай, олардың қоғамдық тұтынушылық кеңістігіндегі сапасына сәйкес жүзеге асырылады. [2]. Сондықтан да

ландшафттық дизайн құралдарын пайдалану, соның барысында түзету үшін қосымша мүмкіндік, қалалық ортадағы адамдардың дұрыс әңгімелесу алаңын, жүргінші орындарының жайлылығын, олардың дұрыс дем алу орындарында болуын, соның барысында шығармашылық жағдай да туғызудың қосымша мүмкіндігі болары анық.

Орталық процесті тұрақтандыруға ұмтылу табиғат компоненттерін қарастыруды талап етеді (рельеф, өсімділілік, су) қалалық кеңістікті жаңаша түрлендіру мақсатында, әрине адамдардың қызметтік бағдарлауына сүйене отырып. Әйтпесе, Г.З.Каганов айтқандай адамның өзінің ортасына таңдау қатысын есепке алмай, [3], олардың сол ортада нақты тұрып кетуін күту болмас. Осыған байланысты кеңістіктің сапасын қамтамасыз етуде (статикалық – динамикалық, ашық – жабық), олардың конфигурациясының әр түрлілігіне қол жеткізу (сызықты, ықшамды), қалалық ортаның ландшафттық дизайнының маңызы болып табылады, ол адамдардың жеке және әртүрлі тұтынуларын ұсынып, таңдау жасауының да болжамы да бола алады.

Қала тұрғындарының мінездемелік ерекшеліктеріне талдау жасай отырып, яғни «психологиялық салдары», урбанизациясы (сандардың мөлшерден тыс көтерілуі, баланыс қарқындылығы, қарым қатынастың түлғасыз сипаты, адамдар арасындағыдәстүрлі байланыстың жоғалуы) [4], ортаның «байланысқа шығуына» бір себеп ретінде кеңістікті миниатюралау қажеттігін атап өткеніміз дұрыс, осылайша әңгімелесу мүмкіндігін ұлғайтуға болады. Адамдардың психологиялық қажеттілігіне орай, олардың өздеріне жақын боларлық масштабта ортаны құру, осы орайда ландшафтық дизайнды сол қалалық кеңістіктегі адамдардың тұрақты түрде қызығушылық танытатындай пайдалану.

Қалалық ортаны дамытудағы процесстің сол аумақтағы кеңістіктің жүйесінің дамып отыруына баланысты, ең маңызды болып табылатындары жаяу жүргіншілердің орындарындағы инфрақұрылымның үздіксіз жасалынып отыратындығы, олар мақсатты, транзитті немесе рекреациондық сипатта аумақты пайдалануға бағытталған. Осыған байланысты ландшафттық дизайнды қолдану жаяу жүргінші қозғалысының секторының негізгі функциясы және кеңістіктік тарқату үлгісі болып табылады, (мысалы көшені алар болсақ) немесе әртүрлі бағыттағы бірнеше векторлармен (қалалық алаңдар, аумақтың ішкі кварталдық орны).

Қалалық ортаның сапасын ландшафттық дизайн көмегімен жетілдіру бағыттарының арасында мақсатты түрде мыналарды айтуға болады:

- кеңістіктерде бөлуде контрастық функцияларды қолдану (транспорттық және жаяу жүргінші кеңістігін, шаруашылық мазмұндағы алаңдарды, жаяу жүргінші жолдарын т.б.);
- Адамдардың әр түрлі мінезде өзара шекаралық кеңістіктің болуы (демалыс және қозғалуы, қызмет көрсету, жүру т.т.);
- Кеңістік шекарасын нақты бір қызметіне орай белгілеу (паркинг, демалу орын, қызмет көрсету және т.т.);
- Бекіту орны, "аралдық" транзиттік кеңістіктегі рекреация;
- транзиттік қалалық кеңістікте функционалдық паузды толтыру.

Берілген әрбір бағыттағы ландшафтық дизайнның тиімді пайдалануы адамдардың қалалық ортаның нақты қай тұсына келуіне орай жайлылық деңгейінің өзгеруіне апарады, сонымен қатар аумақтағы тазарту, жинау, жөндеу және өсімдік атаулыны бағып қағу есебімен болғаны жөн.

Бұл жерде айта кетерлік жайт, ол жоғарыда баяндалған бағыттардың басым бөлігінде ортаны жетілдіру бойынша қалалық кеңістікте табиғи компоненттердің үш өлшемді параметрлерін пайдалану болжамдалынады, олар ортаның сапасын реттеуде үлкен мүмкіндікке ие, сонымен қатар эстетикалық рең беру жағынан қарастырғанда да аз емес резервтермен қамтамасыз ете алады.

Қалалық ортада ландшафтық дизайнды кеңінен пайдаланудағы соңғымақсаттисесепке алсақ, ол қоғамдағы тұтынушылардың өзгеріп отыратын тұтынушылық ортасын үйлестіріп, қамтамасыз етуге арналған, осындай қажеттілікке қарай жылжытудағы басты ролдердің бірі бұл қажеттіліктердің жүйесінің нормативтік тәсілінде бұзушылық ықпалының альтернативасы болып табылады және регламентацияның ықпалын тоқтататын, нұсқаулар мен басшылық тарапынан.

Қалалық тұрғындарды сәулетшілер мен дизайнерлердің тұрақты серіктестіктері ретінде қабылдап, сол образға айналдыру барысындағы шет елдік тәжірибе, соның ішінде ландшафтық дизайнды пайдалану жақсы көрсеткіш болып табылады. "Партиципация" бастамасында салынған (англ. Participation – қатысу, бірге болу) тұрғындардың қоршаған ортаны өзгертуге, ашық кеңістіктерді дамытуда ортақтандыру процессін қамтамасыз етті, осылайша адамдар жобаланушы нысандардан субъектіге айналды, өздерінің өмір сүретін ортасына нақты негізделген талаптарды қоя алатын. Отандық тәжірибеде қалалық кеңістіктегі ахуалдың сапалы өзгеруін адамға негізгі тұтынушы ретінде қарау бойынша түбегейлі өзгеріссіз жасау өте қиын.

Сондықтан да тұрғындарға анағұрлым кеңінен ақпараттың беріліп, жақсы түсіндіре алатын адамдардың қызметі және альтернативтік шешімдерінің қабылдануы халықаралық тәжірибедегі деңгейде сәйкес келуі мүмкін болары белгілі.

Адам, күнделікті өзі жүретін, отыратын, болмаса дем алып тұратын жерлерден ыңғайсыздықты, жайсыздықты аңғарған болса, өзін қоршаған сол ортаны жақсы жағынан өзгертуге ұсыныс жасалынғанда белсенді түрде қосылатындай болуы міндетті. [5].

Осылайша, ландшафтық дизайн, қоғамдық тұтынушылықтың жақсы жағын есепке алып, қалалық кеңістікте қызметтік жайттардың тәртіпке қарай жинақыланып, жетілдірілуімен қорытындыланады, – бұл ортаның ең маңыздысының бірі, ол ортаның тұрақтылығымен аса байланысты. Ашық кеңістіктегі пайдалану сипатында дизайн құралының реттеуші ықпалы адамдардың қоршаған ортаға бейтараптық жасауына жол бермейді, осылайша ортаның тұрақтылығымен қалалық ландшафтың табиғи компоненттерінің өзіндік қорғалуын қамтамасыз етеді.

Әдебиеттер тізімі

- 1.Средовой подход в современном архитектурном процессе / Всесоюз. науч.-исслед. ин-т теории архитектуры и градостроительства ; Сост. А.И. Урбах, В.Б. Хорошилов. – М., 1991.
- 2.Градостроительно–средовые концепции формирования современных общественных центров / Все-союз. науч.–исслед. ин-т теории архитектуры и градостроительства; Сост. О.П. Кравченко. – М., 1989.
- 3.Формирование городской среды (вопросы теории) / Центр науч.-техн. информ. по гражд. стр-ву и архитектуре; Сост. Г. З. Каганов. – М., 1987.
- 4.Учет социально-психологических факторов при формировании общественных центров / Центр науч.-техн. информ. по гражд. стр-ву и архитектуре; Сост. Ю.М. Лесова, Н.А. Артемьева. – М.,1986.
- 5.Хоровецкая Е.М., Карабаев Г.А. Оптимизация архитектурной среды посредством светоцветовой организации пространства // Научный журнал «Вестник КазГАСА» - 2017.- № 1
- 6.SPRINGER , VAN GODEWIJCKSTRAAT 30// Ландшафтная экология https://mjl.clarivate.com:/search-results?issn=0921-2973&hide_exact_match_fl=true&utm_source=mjl&utm_medium=share-by-link&utm_campaign=search-results-share-this-journal